

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

239

Usługi społeczne wobec rodziny

pod redakcją

Adama Kubowa

Joanny Szczepaniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Katarzyna Zamorska, Józef Zarzeczny

Redaktor Wydawnictwa: Dorota Pitulec

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-244-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. O roli usług społecznych wobec rodziny – rozważania teoretyczne i koncepcyjne w kontekście wybranych problemów społeczno-ekonomicznych

---

Sławomir Maciejewski , Dobro rodziny a konstytucyjne zadania państwa.....	13
Maria Gagacka , Aktywna polityka społeczna i ekonomia społeczna jako instrumenty wsparcia rodzin.....	24
Adam Kubów , Usługi społeczne w gospodarce rynkowej.....	41
Joanna Szczepaniak , Miejsce usług społecznych w polityce społecznej wobec rodziny – uwarunkowania i dylematy rozwoju.....	56
Dariusz Szrejder , Animacyjna funkcja usług społecznych na rzecz rodziny..	73
Marta Makuch , Usługi społeczne a problemy rynku pracy w XXI wieku. Polska na tle polityki Unii Europejskiej.....	80
Stanisław Kamiński , Usługi społeczne a ich odbiorcy.....	93

Część 2. Usługi społeczne w lokalnej polityce społecznej – diagnoza i przykłady

---

Beata Ziębińska , Wsparcie rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. Analiza statystyk z lat 2001-2010.....	105
Jacek Pluta , Usługi społeczne i praca socjalna a praktyka funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej.....	120
Emilia Nassalska , Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet.....	130
Andrzej Gołębiowski , Lokalny system wsparcia dla rodzin dotkniętych chorobą alkoholową.....	141
Renata Maciejewska , Sytuacja życiowa oraz formy pomocy bezdomnym kobietom na Lubelszczyźnie.....	150

Część 3. Usługi społeczne w kontekście wybranych problemów dzieci i ich rodzin

---

Dorota Moroń , Zmiany w zakresie instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat trzech w Polsce.....	165
Aleksandra Gromelska , Realizacja świadczeń w zakresie leczenia uzdrowiskowego dzieci w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego).....	177

Maja Piotrowska , Jak pomóc dziecku w obliczu rozwodu rodziców? Poradnictwo i mediacje dla rozwodzących się rodziców.....	188
Krystyna Skurjat , Dialog pozorny jako zagrożenie porozumienia w rodzinie	201
Marzena Sendyk , Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.....	214
Katarzyna Milek , Zabawa w profilaktyce i eliminowaniu problemów emocjonalnych dziecka i wspierania rodziny	224
Małgorzata Wróbel , Wpływ warunków mieszkaniowych na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 1998-2008.....	234

Część 4. Usługi społeczne wobec osób niesamodzielnych i starszych – stan i postulowane rozwiązania

---

Mateusz Błaszczyk , Usługi opiekuńcze i społeczne jako wsparcie rodzin osób niesamodzielnych.....	253
Izabela Buchowicz , Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w polskim systemie edukacji.....	268
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Edukacja podstawowa dziecka niepełnosprawnego w polskim systemie oświaty	277
Bożena Kołaczek , Usługi edukacyjne i opiekuńcze dla dzieci niepełnosprawnych.....	286
Olga Kowalczyk , Usługi pomocy osobistej jako wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi.....	298
Krystyna Gilga , Usługi społeczne na rzecz studentów niepełnosprawnych ...	304
Ewa Janion , Przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i braku aktywności zawodowej rodziców dzieci niepełnosprawnych. Usługi Akademickiego Klubu Integracji Społecznej w Zielonej Górze.....	313
Jolanta Lipińska-Lokś , Działania Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” jako przykład inicjatywy społecznej na rzecz osób z autyzmem i ich rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ...	323
Stella Grotowska , Stary człowiek i jego rodzina w niestabilnych czasach. Uwagi na marginesie rozważań o usługach społecznych wobec rodziny	332
Łukasz Jurek , Usługi społeczne wobec rodzin z niesamodzielnym seniorem	341
Maria Łuszczynska , Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej – stan obecny i perspektywy rozwojowe	352

Summaries

Part 1. On the role of social services towards family – theoretical and creative discussions in the context of selected socio-economic problems

---

Sławomir Maciejewski , The good of the family and the constitutional tasks of the state.....	23
Maria Gagacka , Active social policy and social economy as forms of support of families.....	40
Adam Kubów , Social services in market economy.....	55
Joanna Szczepaniak , Place of social services in social policy to family – conditions and dilemmas of development.....	72
Dariusz Szrejder , Animation function of social services for families.....	79
Marta Makuch , Social services vs. challenges and problems of labour market in the XXI st century. Poland compared to the policy of the European Union.....	92
Stanisław Kamiński , Social services and their recipients.....	101

Part 2. Social services in the local social policy – diagnosis and examples

---

Beata Ziębińska , Assistance provided to families by public assistance centres. An analysis of statistics for the years 2001-2010.....	119
Jacek Pluta , Social services and social work vs. welfare center practical functioning.....	129
Emilia Nassalska , Social support for poor women.....	140
Andrzej Gołębiowski , System of local support for families affected by alcoholism.....	149
Renata Maciejewska , Life situation and forms of assistance to homeless women in Lubelski region.....	161

Part 3. Social services in the context of selected problems of children and their families

---

Dorota Moroń , Changes in institutional care for a child up to three years in Poland.....	176
Aleksandra Gromelska , Implementation of services within the scope of health resort treatment of children in Poland (with a special focus of Lower Silesia voivodeship).....	187
Maja Piotrowska , How to help a child in the face of their parents divorce? Counselling and mediation for divorcing parents.....	200
Krystyna Skurjat , Illusory dialogue as a threat of agreement in the family...	213

Marzena Sendyk , Work with families of children placed in foster and residential care.....	223
Katarzyna Milek , Play in the prevention and elimination of emotional problems of the child and family support	233
Małgorzata Wróbel , Influence of housing on total fertility rate in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants classified according to the regions in the years 1998-2008.....	250

Part 4. Social services towards dependent and elderly persons – state and postulated solutions

---

Mateusz Błaszczyk , Social care services as a family caregivers support.....	267
Izabela Buchowicz , Pupils with special educational needs in the Polish educational system.....	276
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Primary education of a disabled child in the Polish educational system.....	285
Bożena Kołaczek , Attendance and education services for disabled children..	297
Olga Kowalczyk , Personal assistance services as a support for families with the disabled	303
Krystyna Gilga , Social services for disabled students	312
Ewa Janion , Counteraction to the phenomena of social exclusion and the absence of the vocational activities among parents with disabled children. The offer of The Academic Integration Club in Zielona Góra	322
Jolanta Lipińska-Lokś , Actions of the autistic people help association "Together forward" as an example of social initiatives for people at risk of social exclusion and their families.....	331
Stella Grotowska , Older man and his family in turbulent times. Remarks on the margin of the discussion about social services	340
Łukasz Jurek , Social services towards families with dependent elderly	351
Maria Łuszczynska , Social services for elderly families – <i>status quo</i> and perspectives.....	362

Maria Gagacka

Politechnika Radomska

AKTYWNA POLITYKA SPOŁECZNA I EKONOMIA SPOŁECZNA JAKO INSTRUMENTY WSPARCIA RODZIN

Streszczenie: Celem prezentowanego opracowania jest ukazanie roli aktywnej polityki społecznej i ekonomii społecznej jako formy wsparcia rodzin. Autorka ukazuje wyzwania stojące przed polityką społeczną, w tym polityką rodzinną, wynikające z przemian gospodarczych i kulturowych, nasilające się w dobie kryzysu gospodarczego. Aktywna polityka społeczna jest koncepcją prowadzenia polityki zorientowanej na usługi społeczne o charakterze usamodzielniającym beneficjentów, łączy prawa do wsparcia społecznego z obowiązkiem pracy osób zdolnych do jej wykonywania, integrację publicznych służb społecznych i służb zatrudnienia, przy równoczesnym dowartościowaniu roli organizacji pozarządowych. Walorem tego podejścia jest indywidualizacja usług reintegracji społecznej przy jednoczesnym zachęcaniu do aktywizacji całych społeczności lokalnych.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, wsparcie społeczne, aktywna polityka społeczna, ekonomia społeczna.

1. Wstęp

Kryzys gospodarczy rozpoczęty w 2008 r. w krajach rozwiniętych nie tylko nabiera ogólnoswiatowego zasięgu, ale także pogłębia się i w istotny sposób wpływa na politykę społeczną w wymiarze zarówno krajowym, jak i europejskim. Wymusza on refleksję nad wzajemnymi relacjami pomiędzy instytucjami publicznymi i rynkowymi w procesach zaspokajania podstawowych potrzeb ludności w nowych warunkach ekonomicznych i społecznych, niesie też poważne zagrożenia dla możliwości ingerencji państwa w sprawy socjalne¹. Konsekwencją kryzysu gospodarczego jest m.in. spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego, a co za tym idzie – obniżanie wielkości środków, które mogą być przeznaczane na cele społeczne. Na fali kryzysu dominuje sceptyczne nastawienie do polityki społecznej i utrzymuje się przekonanie, że działalność państwa osłabia efektywność gospodarowania, sprzyja bierności

---

¹ M. Księżopolski, *Kryzys gospodarczy końca pierwszej dekady XXI wieku – szanse i zagrożenia dla polityki społecznej*, [w:] M. Księżopolski, B. Rysz-Kowalczyk, C. Żołędowski (red.), *Polityka społeczna w kryzysie*, IPS UW, Warszawa 2009, s. 25.

i roszczeniowości, a równocześnie ogranicza środki na cele prorozwojowe, tym samym negatywnie oddziałuje na pozycję konkurencyjną kraju.

Przekonanie, że przezwyciężenie kryzysu gospodarczego wymaga zwiększenia mechanizmów rynkowych i ograniczenia oddziaływań państwa na tę sferę prowadzi do wyraźnego przeciwstawienia polityki gospodarczej i społecznej. Widoczne w ostatnim okresie działania instytucji międzynarodowych, mające na celu stabilizację gospodarczą i finansową – wobec kryzysu strefy euro – pokazują i wytyczają kierunek zmian ograniczający transfery socjalne, zmieniający fundamenty systemów zabezpieczenia społecznego w wielu krajach.

W tych warunkach poszukiwanie nowych paradygmatów w teorii i praktyce polityki społecznej, które bardziej pasowałyby do ponowoczesnej rzeczywistości, jest potrzebą czasów. Wśród wielu rozwiązań, które mogą zastąpić tradycyjny model państwa dobrobytu, pojawiają się koncepcje obywatelskiej polityki społecznej (*welfare society*), mieszanej gospodarki dobrobytu (*welfare pluralism*) czy też aktywizującej polityki społecznej. Ta ostatnia, wraz z komplementarną koncepcją gospodarki społecznej, może się stać fundamentem budowania nowego dobrobytu społecznego w oparciu o odmienne metody i strategie działań niż te charakterystyczne dla tradycyjnego państwa opiekuńczego.

Umiejscowienie pracy jako kluczowego fundamentu tej koncepcji sprawia, że staje się ona instrumentem kreowania struktury społecznej. J. Auleytner, zwolennik wiodącej roli państwa jako podmiotu odpowiedzialnego za politykę społeczną i realizującego zadania socjalne bądź bezpośrednio, bądź też za pośrednictwem samorządów lokalnych czy też organizacji społecznych, podkreśla, że opiekuńczość państwa znajduje swe odniesienie do struktury społecznej, władza bowiem kształtuje ład społeczny, który determinująco wpływa na jej kształt. Autor zwraca także uwagę, że opiekuńczość państwa realizowana jest przede wszystkim wobec ludzi pracy zależnej i grup marginalizowanych. Poprzez pracę nie tylko przemieszczają się oni w ramach struktury, lecz także unikają wykluczenia społecznego i wypchnięcia na peryferia².

Aktywna polityka społeczna, jako nowa wizja ładu społecznego i zasad funkcjonowania społeczeństwa, ma na celu przezwyciężenie bierności i roszczeniowości jednostek, lecz jednocześnie udzielanie im wsparcia, by nie ulegały marginalizacji w sytuacjach nieradzenia sobie na rynku pracy, w zetknięciu ze sztywnymi regułami konkurencji. Jej aplikacja w odniesieniu do usług społecznych zakłada wiele zmian w sposobach ich świadczenia, finansowania oraz w postawach usługodawców i beneficjentów. Położenie nacisku na usługi aktywizujące – łączące prawo do ich otrzymywania z obowiązkiem pracy, indywidualizacja (dopasowanie do potrzeb, możliwości i ograniczeń poszczególnych jednostek i grup społecznych) oraz wprowadzenie zasad konkurencji wśród usługodawców, poszerzenie ich grona o podmioty społeczne i go-

---

² J. Auleytner, *Czy Polska jest państwem opiekuńczym*, [w:] K. Piątek, A. Karwacki (red.), *Aktywna polityka społeczna z perspektywy Europy socjalnej*, Akapit, Toruń 2007, s. 205.

spodarcze wpisuje się w wizję społeczeństwa pluralistycznego, kierującego się wymogami efektywności i odpowiedzialności z poszanowaniem takich wartości, jak solidarność i spójność.

W odniesieniu do polityki rodzinnej ten nowy paradygmat może być analizowany jako forma wsparcia adresowana do tych rodzin, które w warunkach gospodarki rynkowej, wszechobecnej konkurencji nie są w stanie spełniać swych funkcji, zaś tradycyjne instrumenty polityki rodzinnej są dla nich niewystarczające bądź niedostępne.

Celem opracowania jest ukazanie usług reintegracji społecznej i zawodowej jako formy wsparcia dla rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Usługi reintegracji, z zatrudnieniem socjalnym stanowiącym filar tego systemu, mogą przynosić korzyści zarówno jednostkom, ich rodzinom, jak i społecznościom lokalnym. Mogą jednak stwarzać wielorakie problemy związane z ich niską efektywnością. Są wówczas nie tylko pozorną formą wsparcia jednostek i ich rodzin, stawiają też pod znakiem zapytania aktywizację obywatelską i spójność środowisk lokalnych.

2. Polityka rodzinna wobec przemian gospodarczych i społecznych

Wyzwania stojące przed polityką społeczną w globalizującym się świecie jak w soczewce ukazuje kondycja współczesnych rodzin. Rola rodziny jako podstawowej instytucji życia społecznego wynika nie tylko z jej trwałości i uniwersalności, lecz także z podstawowych funkcji, takich jak zapewnienie ciągłości biologicznej społeczeństwa, oraz socjalizacji, przekazywania dziedzictwa kulturowego. Zmiany, którym podlega współczesna rodzina, należą zdaniem A. Giddensa do najbardziej spektakularnych i mających największy ciężar gatunkowy. Ich źródłem są z jednej strony procesy transformacji ekonomicznych w wymiarze zarówno lokalnym, jak i globalnym, z drugiej zaś przemiany kulturowe redefiniujące świadomość i wzory zachowań ludzi. A. Giddens jest zdania, iż jesteśmy świadkami i uczestnikami globalnej rewolucji stylu życia z epicentrum w obszarze prywatności i intymności, a jej globalny charakter oznacza, że nie ma możliwości nieuczestniczenia w zmianach, jakie niesie nowoczesność³. Procesy destabilizacji i deinstytucjonalizacji rodziny prowadzą do osłabienia więzi rodzinnych, pojawienia się nowych form życia rodzinnego, obniżenia się poziomu dzietności poniżej prostej zastępowalności pokoleń. Są to tendencje utrwalające się, intensywne, a w swoim przebiegu wręcz burzliwe.

Zjawiska te stwarzają więc prawdziwe wyzwanie dla polityki społecznej, a szczególnie polityki rodzinnej. Za główny cel polityki rodzinnej uznaje się tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, ich rozwojowi i wypełnianiu przez nie ważnych społecznie zadań. W tym duchu A. Kurzynowski definiuje ją jako „całościowy kształt norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia rodzinie odpowiednich warunków do jej powstania, prawidłowego roz-

³ A. Giddens, *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, PWN, Warszawa 2007, s. 260.

woju, spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznie funkcji. Cele polityki rodzinnej można określić jako tworzenie ogólnych warunków do powstania, rozwoju i zaspokajania bytowych i kulturalnych potrzeb rodziny, optymalnych warunków kształcenia i wychowania młodego pokolenia oraz równości ich startu życiowego i zawodowego (czyli równości szans życiowych)⁴. Takie spojrzenie na cele tej polityki podziela także B. Balcerzak-Paradowska (rys. 1).

Rys. 1. Główne cele polityki rodzinnej

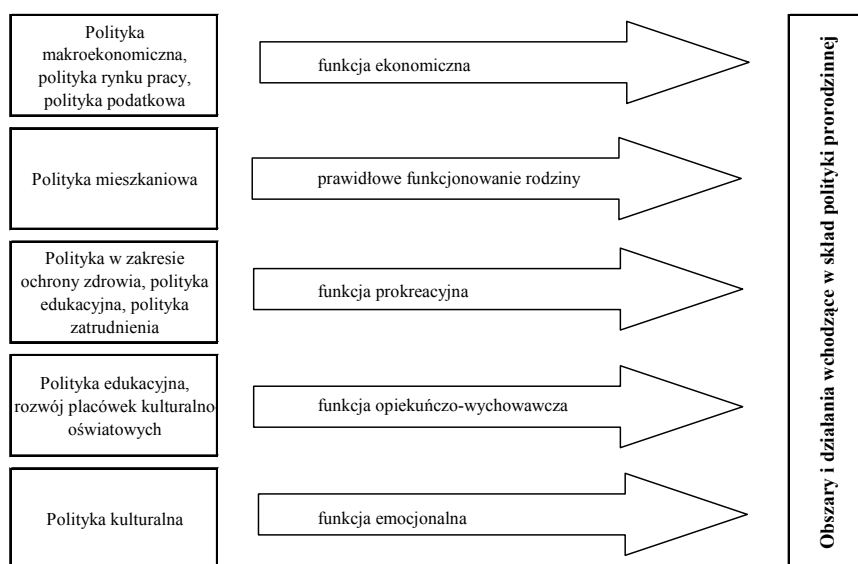
Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPiSS, Warszawa 2004, s. 58-67.

Doświadczenia ostatnich dekad – kryzysy gospodarcze, zmiany cywilizacyjne związane z procesami globalizacji – w znacznym stopniu zdeterminowały funkcjonowanie rodzin. Ich przystosowanie do gospodarki rynkowej jest trudne. Zwiększa się rola czynników różnicujących jakość życia i warunki bytu rodzin, przez co obniża się ich poczucie bezpieczeństwa socjalnego. Te uwarunkowania sprawiają, że polityka społeczna na rzecz rodziny wymaga skoordynowanych działań mieszczących się w ramach różnych polityk szczegółowych.

Rysunek 2 wskazuje funkcje i obszary działań, jakie powinna spełniać polityka rodzinna:

- tworzenie warunków sprzyjających realizacji funkcji ekonomicznej następuje dzięki umożliwieniu zatrudnienia lub podjęciu własnej aktywności gospodarczej członków rodziny,
- prawidłowe funkcjonowanie rodziny zależy od jej warunków mieszkaniowych,
- na kształtowanie postaw prokreacyjnych małżonków oddziałuje szereg czynników materialnych i pozamaterialnych, które mogą być stymulowane polityką w zakresie zdrowia, edukacji, ale również polityką zatrudnienia, polityką mieszkaniową oraz rozwiązaniami w zakresie ochrony pracy pracowników mających obowiązki rodzinne,
- realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej sprzyjają uprawnienia pracowników ułatwiające godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, rozwój pla-

⁴ A. Kurzynowski, *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991, s. 96.

Rys. 2. Obszary i działania wchodzące w skład polityki prorodzinnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt. s. 240-241.

cówek opiekuńczo-wychowawczych mających pomóc w wypełnianiu przez rodzinę zadań wychowawczych,

- realizacji funkcji emocjonalnej rodziny sprzyja poradnictwo rodzinne, ale także polityka kulturalna państwa, rozwój placówek umożliwiających rodzinie wspólne spędzanie czasu wolnego i rozwijanie wspólnych zainteresowań.

3. Praca kobiet – napięcie między rolami

Specyfika polskich przemian życia rodzinnego w mniejszym stopniu odzwierciedla tendencje obserwowane w większości europejskich krajów. Pojawianie się alternatywnych form nie osłabiło atrakcyjności małżeństwa. Jednakże, jak podkreśla T. Szlendak, to, co naprawdę zmienia polską rodzinę, ma charakter niejawny i dotyczy wzorów prokreacji, podziału obowiązków domowych, relacji emocjonalnych i napięć, jakie wynikają z powiązań rodziny z systemem społecznym, rynkiem pracy i zmieniającym się statusem społecznym. Zdaniem autora *nowy porządek sentymentalny* ma swe korzenie w trzech procesach separacji. „Najpierw seks odseparował się od małżeństwa, potem małżeństwo odłączyło się od rodzenia dzieci, a na końcu małżeństwo odkleiło się od rodziny”⁵.

⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa 2010, s. 403.

Przez wiele dekad życie rodzinne opierało się na wzorach działań kobiecych, narzuconych przez tradycję, związanych z gotowością podporządkowania własnych planów rozwojowych na rzecz dziecka i rodziny. Wraz z procesami aktywizacji zawodowej kobiet zaczęły się pojawiać zmiany w poglądach na temat społecznej roli kobiety. Postrzeganiu kobiety jako matki i osoby odpowiedzialnej za organizację życia wewnątrzrodzinnego towarzyszyło coraz częściej przekonanie o możliwości i potrzebie uczestnictwa w szerszym życiu społecznym, przede wszystkim poprzez pracę zawodową. Z jednej strony następował szybki wzrost aspiracji edukacyjnych i ich realizacji, z drugiej – sytuacja na rynku pracy oraz obniżenie się poziomu życia wielu rodzin oznaczały zmiany poglądów na znaczenie pracy w życiu człowieka i rodziny⁶. Czynnikiem oddziaływania na modyfikację postrzegania roli kobiety stały się także informacje i wzorce z krajów zachodnich. Opinie, że kobieta może się zająć domem i rodziną, a mężczyzna zapewnia środki utrzymania, tracą zwolenników. Coraz mniej osób głosi pogląd, że praca zawodowa kobiet mających małe dzieci odbywa się ze szkodą dla tych dzieci, rośnie grono zwolenników rodziny o partnerskich cechach⁷. Preferowany przez kobiety podział ról nie zawsze i nie w pełni pokrywa się ze wzorcem realizowanym, który ma najczęściej charakter mieszany: zaangażowanie obojga małżonków w zdobywanie środków utrzymania rodziny i obciążenie kobiety pracami domowymi. Ponadto realizowany model jest często zmienny w czasie – zwiększenie obowiązków rodzinnych wynikających z fazy rozwoju rodziny powoduje dezaktywację zawodową części kobiet. Nie zmienia to faktu, że większość kobiet opowiada się za wzorem życia, w którym jest miejsce zarówno dla rodziny, jak i pracy zawodowej⁸.

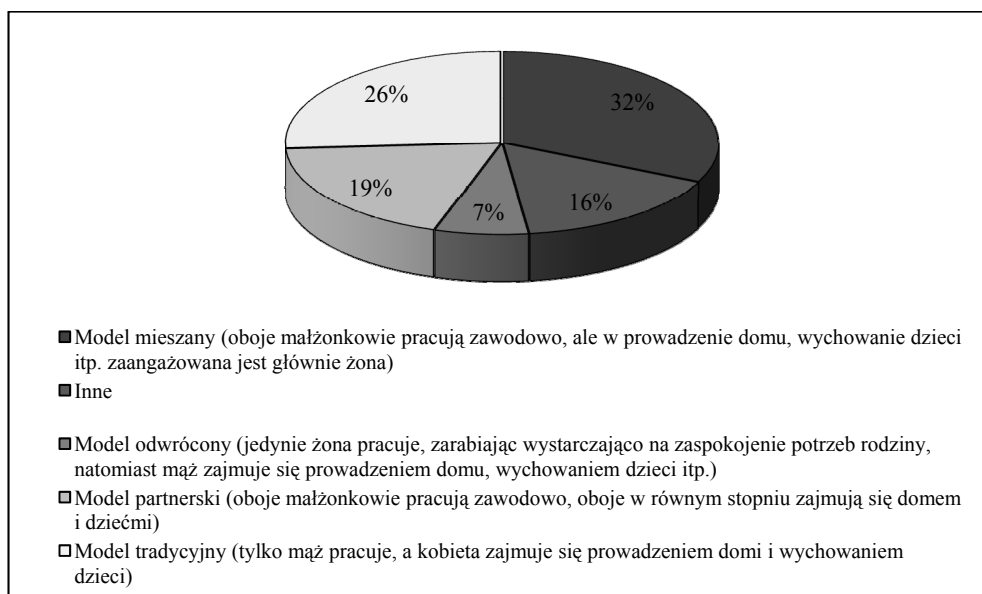
Chociaż ten tradycyjny model ewoluje w kierunku rodziny partnerskiej, to w rzeczywistości obciążenie kobiet obowiązkami rodzinnymi nie maleje, a ich aktywność zawodowa spada. Winny jest temu przede wszystkim brak miejsc pracy, często brak oferty edukacyjnej i szkoleniowej dla osób w wieku przedemerytalnym. Ponadto wciąż wiele do życzenia pozostawia system szkolenia i aktywizacji osób pozostających bez pracy oraz możliwość godzenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym. Powiązanie ról rodzinnych z sytuacją na rynku pracy i niedopasowanie innych rozwiązań instytucjonalnych do obowiązków kobiet sprawia, że nadal nawet w młodym pokoleniu odtwarzane są najbardziej niekorzystne i obciążające kobietę modele rodziny (rys. 3).

Na nowoczesną politykę rodzinną składa się cała gama innych czynników, a wśród nich: przyjazny klimat dla rodzicielstwa, minimalizacja uciążliwości życia

⁶ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 59.

⁷ Według badań R. Siemieńskiej z lat 1992-1997 odsetek zwolenników partnerskiego modelu rodziny wzrósł o kilka punktów procentowych w stosunku do zwolenników modelu tradycyjnego. Także badania CBOS, przeprowadzone w latach 1994-2000, wskazują podobne tendencje – za modelem partnerskim opowiedziało się 35% respondentów z 1994 r. i 44% z 2000 r.

⁸ G. Firlit-Fesnak, *Rodzina polska w warunkach zmiany systemowej na tle krajów europejskich*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996, s. 51-60.

Rys. 3. Modele małżeństwa wśród Polaków w wieku 18-39 lat

Źródło: *Postawy prokreacyjne Polaków*, CBOS, Warszawa 2010, s. 8.

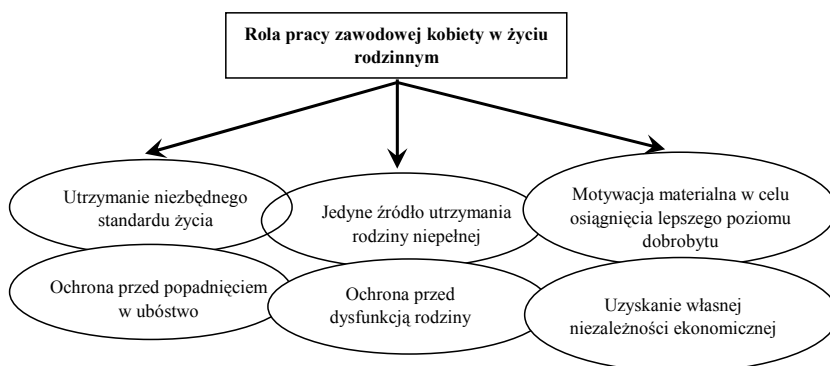
wych związanych z posiadaniem dziecka, szeroki dostęp do usług publicznych wspierających proces wychowywania dzieci, takich jak: żłobki, przedszkola czy oferta pozalekcyjna szkół podstawowych. Nie da się także uciec, myśląc o polityce rodzinnej, od problemów materialnych (łatwość znalezienia pracy i możliwość godzenia jej z życiem rodzinnym, wysokość zarobków) czy dostępności usług zdrowotnych.

Utrwalające się znaczenie pracy zawodowej w życiu kobiety i jej rodziny wynika ze złożonych motywów (rys. 4). Jest oczywiste, że głównym bodźcem podejmowania pracy zawodowej przez kobiety jest potrzeba uzyskania środków na utrzymanie.

Rosnąca rola aktywności zawodowej wynika z następujących przesłanek⁹:

- praca stanowi źródło dochodów pozwalających zaspokoić podstawowe potrzeby rodziny;
- dochód jednego żywiciela nie zawsze wystarcza, aby utrzymać niezbędny standard życia;
- praca zawodowa drugiego żywiciela chroni często rodzinę przed popadnięciem w ubóstwo. Jest głównym czynnikiem wychodzenia ze sfery niedostatku;
- praca zawodowa jest jedynym (głównym, wiodącym) źródłem utrzymania rodzin niepełnych biologicznie. Rodziny te są w 90% tworzone przez matki samotnie wychowujące dzieci;

⁹ B. Balcerzak-Paradowska, wyd. cyt., s. 60.

Rys. 4. Rola pracy zawodowej kobiety w życiu rodzinnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Osiecka, *Opinie kobiet o rodzinie i pracy zawodowej – informacja z badań*, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Kancelaria Sejmu, maj 1998.

- konieczność pracy zawodowej wynika z bezrobocia jednego ze współżycieli. Sytuacja na rynku pracy wykształca swoisty model zmienności ról obojga małżonków, uwarunkowany większą możliwością podjęcia pracy bądź to przez mężczyznę, bądź przez kobietę¹⁰;
- konieczność taka może wynikać także z dysfunkcji rodziny. Są to sytuacje znacznie rzadsze, których nie można jednak tracić z pola widzenia ze względu na ich jakościowe skutki. Dysfunkcjonalność rodzin jest częściej wynikiem zachowań mężczyzn. W ten sposób następuje „feminizacja” przymusu podjęcia pracy zawodowej;
- motywacją materialną (ekonomiczną), jakkolwiek nienoszącą znamion konieczności czy stygmatu przymusu, jest podjęcie pracy w celu podniesienia standardu materialnych warunków życia rodziny;
- jedną z deklarowanych przyczyn podejmowania pracy zarobkowej przez kobiety jest chęć uzyskania niezależności ekonomicznej, a także wypracowanie emerytury. Przyczynę tę można usytuować pomiędzy sferami materialną i pozamaterialną. Materialny motyw – uzyskanie dochodów – jest sprzężony z pozamaterialnym skutkiem, za jaki można uznać poczucie niezależności, lepszą pozycję w rodzinie, możliwość decydowania o własnym losie i losie członków rodziny;
- zajmowanie się domem i rodziną nie jest atrakcyjnym sposobem na życie. Jako gospodyni domowa kobieta nie cieszy się wystarczającym społecznym uznaniem, nie jest także dostatecznie poważana przez dzieci¹¹.

¹⁰ D. Graniewska, *Rodzina a praca zawodowa*, [w:] *Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku*, IPiSS, KUP, Warszawa 1998.

¹¹ G. Firlit-Fesnak, wyd. cyt., s. 52-53.

Podjęcie przez kobiety pracy zawodowej ze względów materialnych nie oznacza, że stanowi ona dla nich przykry obowiązek. Jest ona źródłem satysfakcji i zadowolenia¹², pozwala na zdobycie uznania otoczenia.

Oczywiście praca zawodowa nie dla wszystkich kobiet jest źródłem zadowolenia. Część z nich ujawnia niechęć do tej formy aktywności. Najczęstszą przyczyną jest nieopłacalność pracy ze względu na niskie zarobki, stan zdrowia oraz chęć zajęcia się wychowywaniem dzieci. Właśnie obowiązki rodzinne, a szczególnie macierzyńskie, mają wpływ na opinie i postawy kobiet wobec pracy zawodowej. Kobiety biorą pod uwagę przerwanie kariery zawodowej na okres natężonych obowiązków rodzinnych, natomiast znacznie rzadziej opowiadają się za całkowitą rezygnacją z pracy po zawarciu małżeństwa, urodzeniu dziecka, rzadziej też są zwolenniczkami całkowitej bierności zawodowej kobiet.

4. Aktywna polityka społeczna instrumentem wsparcia rodzin

Pojęcie wsparcia społecznego występuje współcześnie w badaniach naukowych w różnych kontekstach i nurtach badawczych. Psychologiczne podejście sprowadza wsparcie społeczne do jakościowych cech związków interpersonalnych, takich jak altruizm, poczucie zobowiązania i wzajemność. Szerokie socjologiczne ujęcie ujmuje wsparcie społeczne w kategoriach integracji społecznej i więzi społecznych. Innym aspektem tego problemu jest traktowanie wsparcia jako rodzaju działań pomocowych. Jego istotę stanowią interakcje „dzięki którym ludzie nawzajem sobie pomagają oraz tworzą sieć kontaktów i związków spostrzeganych jako źródło akceptacji, troski i ewentualnej pomocy w razie potrzeby”¹³.

Kategoria ta ma także wymiar pragmatyczny, sprowadzony do zaspokojenia potrzeb jednostek w trudnych sytuacjach życiowych, będący konsekwencją przynależności jednostek do sieci społecznych.

H. Sęk i R. Cieślak proponują wyodrębnienie dwóch wymiarów wsparcia społecznego:

- strukturalnego, ukazującego obiektywne zachowanie jednostek w środowisku, w którym żyją,
- funkcjonalnego, będącego cechą relacji interpersonalnych¹⁴.

Interakcyjna analiza wspierania jednostek w sytuacjach trudnych pozwala na wyodrębnienie różnych treściowo rodzajów wsparcia, takich jak emocjonalne czy poznawcze.

---

¹² Zadowolenie z pracy jest na tyle silne, że ponad połowa pracujących mężatek nie zrezygnowałyby z pracy zawodowej nawet wówczas, gdyby mąż zarabiał wystarczająco, aby utrzymać rodzinę na zadowalającym poziomie (GUS 1997).

¹³ B. Wojcieszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002, s. 475.

¹⁴ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa 2004, s. 15.

Wsparcie instrumentalne jest najbardziej zróżnicowane. Może ono przybrać postać instruktażu, wymiany dóbr lub skutecznych wzorów zachowań pozwalających na rozwiązywanie problemów jednostkowych. Często bywa formą modelowania zachowań zaradczych¹⁵. Wsparcie materialne przybierające postać pomocy materialnej, rzeczowej i finansowej związane jest ściśle z działalnością charytatywną. Ten typ wsparcia jest najbardziej oczekiwany, choć wiąże się z ryzykiem uzależnienia jednostek¹⁶.

Nie można przewidzieć, jak sieci relacji będą wykorzystywane w trudnych sytuacjach. Kompleksowość tej problematyki sprawia, że wsparcie może być traktowane jako ceniona wartość społeczna, lecz także jako instrument wykorzystywany w złożonych procesach rozwiązywania kryzysów i trudnych zdarzeń życiowych. Instrument ten może być pomocny i efektywny, przywracać poczucie sprawstwa, podnosząc samoocenę i poprawiając dobrostan jednostek. Z drugiej zaś strony może uzależniać od pomocy, stygmatyzować jednostki, prowadząc tym samym do zmniejszenia zdolności i kompetencji do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów.

Wszelkie formy wsparcia udzielane członkom wspólnoty są nie tylko ważnym czynnikiem wspierającym lokalną politykę społeczną. Są one wartością autoteliczną, podtrzymują samoocenę i poczucie sprawstwa członków wspólnoty, pozwalają na wczesne rozwiązywanie kryzysów. Wykorzystane w całym łańcuchu kooperacji: rodzina → sąsiedztwo → grupy samopomocowe → organizacje pozarządowe → samorząd lokalny mogą się stać efektywnym instrumentem łagodzenia kwestii społecznych i rozwiązywania problemów w mikroskali. Najważniejszą zaletą takiego wsparcia jest to, że nie powoduje ono stygmatyzacji jednostek, którym jest udzielane. Wsparcie społeczne może być także analizowane jako instrument takiej polityki społecznej, której celem jest kształtowanie prorozwojowej struktury społecznej.

Problematyka wsparcia społecznego jako elementu polityki społecznej wpisuje się w nurt rozważań szukających dróg i przejawów kształtowania się nowego ładu instytucjonalnego i społecznego, który pozwoliłby uporać się ze współczesnymi wyzwaniami i dał szansę na trwałą i zrównoważony rozwój. Trudno go sobie wyobrazić bez aktywnego, świadomego i obywatelskiego zaangażowania, a także prospołecznych, empatycznych i responsywnych postaw członków wspólnoty. Obok nich działania elit promujące takie wartości w polityce społecznej, jak: solidarność, pomocniczość i sprawiedliwość społeczną, mogą się stać fundamentem rzeczywistości i efektywnej implementacji założeń polityki rodzinnej.

W związku z kluczową rolą pracy jako podstawy stabilności rodzin i wypełnianiem przez nie funkcji ekonomicznych autorka akcentuje rolę instrumentów aktywnej polityki rynku pracy jako formy wsparcia udzielanego rodzinom. Zdaniem

¹⁵ Tamże, s. 269.

¹⁶ H. Sęk, *O wieloznacznych funkcjach wsparcia społecznego*, [w:] L. Cierpiałowska, H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna i psychologia zdrowia. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001, s. 19.

M. Rymczy i A. Karwackiego koncepcja aktywnej polityki społecznej (APS) jest obszarem organizacji szeroko rozumianych usług społecznych przy wykorzystaniu służb społecznych i służb zatrudnienia. Koncepcja ta w odniesieniu do sfery usług społecznych zakłada:

- ograniczenie skali „pasywnych transferów socjalnych” przez wprowadzenie wsparcia warunkowego, powiązanego z uczestnictwem beneficjentów w programach aktywizujących,
- koncentrację na zatrudnieniu lub odbudowaniu tzw. zdolności zatrudnieniowej,
- orientację na usługi aktywizujące, prowadzące do usamodzielnienia się beneficjentów, kosztem świadczeń osłonowych,
- integrację publicznych służb społecznych oraz służb zatrudnienia i tworzenie z nich korpusu tzw. *activation services*,
- indywidualizację usług aktywizujących, oznaczającą ich dopasowanie do możliwości i ograniczeń poszczególnych grup i jednostek,
- upowszechnienie tzw. trzeciej środowiskowej metody pracy socjalnej, czyli aktywizowanie nie tylko jednostek, ale całych społeczności lokalnych i środowisk,
- wykorzystanie potencjału instytucji niepublicznych (organizacji pozarządowych) w świadczeniu tychże usług poprzez prowadzenie programów aktywizujących i różnych wspieranych aktywności na rynku pracy w bliskim kontakcie z beneficjentami,
- wzrost znaczenia mechanizmów konkurencji w zakresie wyboru usługodawców przez administrację jako płatnika oraz obywateli jako beneficjentów, powrotu do idei łączenia prawa do wsparcia socjalnego z obowiązkiem pracy¹⁷.

Warto podkreślić, że APS jest modelem polityki społecznej koncentrującej się na niwelowaniu problemów rozwojowych związanych z pracą i zatrudnieniem. Stwarza szanse na zaspokojenie potrzeb osób, dla których praca na otwartym rynku pracy jest mało realna, a często wręcz niemożliwa. Polega więc nie tylko na zwalczaniu wykluczenia społecznego i ubóstwa poprzez politykę prozatrudnieniową, ale także na tworzeniu spójności, pobudzaniu solidarności i aktywnych postaw uczestnictwa obywatelskiego¹⁸. Takie ujmowanie tej polityki ma zasadniczy wpływ na oczekiwane rezultaty. Są nimi nie tylko mierzalne wskaźniki wzrostu zatrudnienia, lecz także te efekty – określane mianem „miękkich”, które są nie mniej ważne dla wizji ładu społecznego i świadczą o wzrastających kompetencjach społecznych, aktywności obywatelskiej czy też zdolności do lepszego wypełniania ról rodzinnych. Zmianie

---

¹⁷ M. Rymczy, *Aktywna polityka społeczna w Polsce. Szanse i ograniczenia upowszechniania koncepcji*, [w:] A. Karwacki, H. Kaszyński (red.), *Polityka aktywizacji w Polsce*, UMK, Toruń 2008, s. 47; A. Karwacki, M. Rymczy, *Meandry upowszechniania koncepcji aktywnej polityki społecznej w Polsce*, [w:] M. Grewiński, M. Rymczy (red.), *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011, s. 29-30.

¹⁸ A. Karwacki, *Aktywizacja „Rzeczypospolitej obcych” – o współczesnych podziałach, włączaniu i wylączaniu*, [w:] A. Karwacki, H. Kaszyński (red.), *Polityka aktywizacji w Polsce*, UMK, Toruń 2008, s. 34.

ulega też podejście do finansowania usług APS – dominuje kategoria *inwestycja* w miejsce dotychczas akcentowanych *wydatków*.

Z punktu widzenia polityki rodzinnej mającej na celu łagodzenie napięć w rolach kobiet ważne jest zwrócenie uwagi na fakt, że nowe rozwiązania funkcjonujące w ramach tej koncepcji ułatwiają godzenie życia rodzinnego z aktywnością zawodową, niezbędne przy wysokim poziomie aktywności kobiet na rynku pracy. Chodzi o tzw. propracowniczą elastyczność w ramach koncepcji elastycznej ochrony socjalnej (*flexicurity*)¹⁹, a także rozwój przyzakładowej infrastruktury usług opiekuńczych i sferę zarządzania przedsiębiorstwami (promocja przyjaznych rodzinie i rodzicielstwu miejsc pracy)²⁰. Wsparciem rodziny są także usługi sąsiedzkie i na rzecz gospodarstwa domowego, rozwijane w ramach tworzenia miejsc pracy dla osób starszych i przedsiębiorczości społecznej²¹.

Popularność idei gospodarki społecznej²² wynika zarówno z jej tradycji, jak i nowych treści oraz form²³. W. Kwaśnicki, prezentując rozumienie gospodarki społecznej występujące w pracach europejskich podmiotów gospodarki społecznej, zwrócił uwagę na to, że często definiuje się ją jako aktywność, która nie przynależy państwu i rynkowi. Organizacje gospodarki społecznej „są to podmioty gospodarcze i społeczne aktywne we wszystkich sektorach. Wyróżniają się one ze względu na swoje cele oraz szczególną formę przedsiębiorczości. Gospodarka społeczna obejmuje takie organizacje, jak spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, stowarzyszenia i fundacje. Przedsiębiorstwa te działają w poszczególnych obszarach, takich jak opieka społeczna, usługi dla społeczeństwa, zdrowie, banki, ubezpieczenia, produkcja rolnicza, sprawy konsumentów, praca stowarzyszeń, sektor mieszkaniowy, handel, usługi sąsiedzkie, kształcenie i szkolenie, kultura, sport i aktywność w czasie wolnym”²⁴.

Systemowe relacje między gospodarką społeczną a sektorem prywatnym mogą być kreowane na podstawie jednej z trzech reguł: konkurencyjności, współistnienia i komplementarności. Najbardziej postulowanym modelem jest ten ostatni. Zarówno Hausner, jak i Wygnański czy Wilkin podkreślają rolę relacji komplementarnych w pobudzaniu aktywności obywatelskiej²⁵.

¹⁹ M. Karwacki, M. Rymśza, wyd. cyt., s. 32.

²⁰ Tamże, s. 32.

²¹ M. Karwacki, M. Rymśza, wyd. cyt., s. 32; T. Kaźmierczak, *Zrozumieć ekonomię społeczną*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *Kapitał społeczny. Gospodarka społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 93; J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Scholar, Warszawa 2008, s. 215.

²² J. Wygnański w przywołanej pracy ukazuje kontrowersje wokół terminów gospodarka i ekonomia społeczna.

²³ T. Kaźmierczak, *Zrozumieć ekonomię...*, s. 93; J. Hausner, wyd. cyt., s. 215.

²⁴ B. Roelanst, C.S. Bajo, *Rozszerzenie ekonomii społecznej*, Dokument przygotowawczy do konferencji „Gospodarka społeczna”, Praga, 24-25 października 2002 – cyt. za W. Kwaśnicki, *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2, s. 11.

²⁵ J. Wygnański (przy współpracy P. Frączaka), *Gospodarka społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*, [w:] Raport otwarcia projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006; J. Wilkin, *Jaka gospodarka społeczna w Polsce?*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2, s. 83-85.

Za podstawowe jej zadanie uważa się przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu, przy czym instytucje gospodarki społecznej rozwiązują ten problem bardziej skutecznie niż tradycyjna polityka społeczna. Podmioty polityki społecznej nie traktują beneficjentów jako biernych odbiorców świadczeń, ale z racji swej misji nastawione są na integrację społeczną i usamodzielnianie się osób wykluczonych poprzez ich aktywizację zawodową.

Gospodarka społeczna jako zakorzeniona lokalnie sfera aktywności społecznej jest także istotnym czynnikiem rozwoju endogenicznego. Wykorzystuje ona lokalne zasoby, które są identyfikowane i mobilizowane w społecznościach przez swoich członków i dla swoich członków. Relatywna łatwość uruchamiania lokalnych zasobów wynika z wiedzy ukrytej członków wspólnot, która poza lokalnym środowiskiem nie ma wartości ekonomicznej. Z badań *Gospodarka społeczna w Polsce* przeprowadzonych w ramach projektu „Tu jest praca” wynika, że w sektorze gospodarki społecznej dominują takie formy usług zwiększających zdolność zatrudnienią, jak: szkolenia, doradztwo, pomoc terapeutyczna, kursy przygotowujące do założenia firmy, zajęcia z aktywnego poszukiwania pracy, warsztaty zawodowe i inne, co świadczy o dominacji w tym sektorze usług aktywizujących i wspierających rozwój potencjału uczestników²⁶. Sektor gospodarki społecznej oferuje także usługi kształtujące umiejętności odgrywania ról społecznych, budowania planów życiowych i określania środków ich realizacji czy też gospodarowania zasobami finansowymi²⁷.

Kluczową usługę z punktu widzenia wsparcia ekonomicznej funkcji rodzin stanowi zatrudnienie socjalne. Definiuje się je jako „zatrudnienie, które uwzględnia ograniczone możliwości świadczenia pracy i dąży do eliminowania lub przynajmniej łagodzenia różnic w poziomie zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych pracującego, poprzez proces społecznie użytecznej pracy zawodowej”²⁸. Ta forma zatrudnienia ma tyleż samo przeciwników co zwolenników. Pierwsi widzą w niej zagrożenie dla efektywności przedsiębiorstw, inni upatrują w niej inwestycję w jednostki. Podmioty oferujące te usługi mają odgrywać rolę inkubatorów pomagających jednostkom w odzyskaniu zdolności zatrudnieniowej²⁹. CIS-y, które oferują zatrudnienie socjalne, świadczą także wiele innych usług, takich jak: nabywanie umiejętności zawodowych i przyuczanie do zawodu, nauka planowania życia i zaspokajanie potrzeb poprzez własne starania, kształcenie umiejętności pozwalających na wypełnianie ról rodzinnych i obywatelskich czy też umiejętności gospodarowania środkami finansowymi oraz zmieniania własnej niekorzystnej pozycji w społeczeństwie. Podobne usługi świadczą kluby integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej (w odniesieniu do osób niepełnosprawnych) czy też organizacje pozarządowe.

²⁶ S. Nałęcz (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce – wyniki badań*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008, s. 188-189.

²⁷ Tamże, s. 188.

²⁸ K. Piątek, *Zatrudnienie socjalne*, „Studia i Materiały IPiSS”, z. 10, Warszawa 1986, s. 7.

²⁹ T. Kaźmierczak, *Centra integracji społecznej jako pomysł na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu? Refleksje wokół Ustawy o zatrudnieniu socjalnym*, „Trzeci Sektor” nr 2, s. 94-103.

Inną usługą reintegracji społecznej są spółdzielnie socjalne. Przedmiotem działalności spółdzielni jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o indywidualną pracę członków. Spółdzielnia socjalna zmierza do odbudowania, a później podtrzymywania umiejętności wypełniania ról zawodowych i społecznych w miejscu pracy i zamieszkania oraz samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy. Te cechy sprawiają, że spółdzielnie mogą się stać ważnym elementem systemu świadczenia usług społecznych. W dotychczasowym kształcie spółdzielczość socjalna jest adresowana głównie do środowisk wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem, jednak może stać się alternatywą dla jednostek preferujących inne niż czysto rynkowe wartości³⁰. W tym sensie można w niej upatrywać wsparcia dla rodzin i elementu polityki skierowanej ku pewnemu typowi rodzin.

Widoczna jest także konieczność pracy socjalnej i popularyzacji idei gospodarki społecznej, jednak w zmienionej formule. Przedstawione powyżej wybrane usługi reintegracji w założeniu mogą się stać istotnym instrumentem wsparcia rodzin, odwołując się do pracy – fundamentu bezpieczeństwa i podstawy wypełniania przez rodziny funkcji ekonomicznej. Mogą odgrywać, lecz niekoniecznie odgrywają taką rolę.

Pierwotnym powodem takiego stanu jest konstrukcja prawna aktów regulujących świadczenie takich usług. Po pierwsze, są one sformułowane w języku wzmacniającym wykluczenie. Po wtóre, zapożyczanie rozwiązań z innych systemów gospodarczych i kulturowych, tworzenie podmiotów oderwanych od rynku sprawia, że ani sami beneficjenci, ani ich otoczenie nie postrzegają tych form jako zatrudnienia, wręcz stygmatyzuje niższą zdolność tych jednostek do zatrudnienia. Także analiza losów uczestników programów CIS pokazuje, że w stosunku do wielu beneficjentów usługi zatrudnienia socjalnego można określać jako „zatrudnienie niespełniające standardów”³¹ (*underemployment*) z powodu braku stabilności i ochrony. Nie wpływa to więc na wykształcanie się tożsamości zatrudnionego.

Tymczasem spółdzielczość socjalna w zmodyfikowanej formie może być szansą nie tylko na zatrudnienie, lecz także na budowę heterogenicznych sieci kapitału społecznego, ułatwiającego przyswajanie akceptowanych wzorów aktywności zawodowej, podnoszących samoocenę jednostek³². Także troska nie tylko o samo zaoferowanie i dostępność usług zatrudnienia socjalnego, lecz o ich jakość może istotnie wpłynąć na kształt polityki aktywizacji, a tym samym na efektywność wsparcia rodzin.

---

³⁰ M. Gagacka, *Beneficjenci aktywnej polityki rynku pracy*, [w:] M. Grewiński, M. Rymsza (red.), wyd. cyt., s. 266-267.

³¹ A. Kiersztyn, *Underemployment: nowe zjawisko czy nowy termin*, „Polityka Społeczna” 2007, s. 17.

³² Tamże, s. 282-284.

5. Podsumowanie

Konieczność sprostania coraz widoczniejszym efektom przemian kulturowych i ekonomicznych odbijających się na funkcjonowaniu rodzin jest dziś oczywista. W obliczu zapaści demograficznej, utrzymującego się na niskim poziomie wskaźnika dzietności, niestabilności rodzin i licznych patologii, które je dotyczą niezbędność prowadzenia polityki rodzinnej jest nie tylko strategicznym celem rozwojowym, lecz także wymogiem chwili. Zjawiska kryzysowe wymagają także racjonalizacji wydatków, wyboru priorytetów i instrumentów w sposób najbardziej optymalny, zaspokajający potrzeby rodzin.

Aktywna polityka społeczna (APS) jest koncepcją prowadzenia polityki zorientowanej na usługi społeczne o charakterze usamodzielniającym beneficjentów, łączy prawa do wsparcia społecznego z obowiązkiem pracy osób zdolnych do ich wykonywania, integrację publicznych służb społecznych i służb zatrudnienia, przy równoczesnym dowartościowaniu roli organizacji pozarządowych. Walorem tego podejścia jest indywidualizacja usług reintegracji społecznej przy jednoczesnym zachęcaniu do aktywizacji całych społeczności lokalnych.

Gospodarka społeczna jako instrument aktywnej polityki rynku pracy jest szansą na reintegrację społeczną. Zakłada ona bowiem aktywizację beneficjentów, do których adresowane jest wsparcie, a także kieruje się przedsiębiorczością i regułami zbliżonymi do gospodarki rynkowej, przez co jest łatwiejsza do zaakceptowania w indywidualistycznie zorientowanych społeczeństwach. Wobec nasilających się postulatów ograniczania działań socjalnych ta jej cecha jest szczególnie godna wyeksponowania.

Ważnym instrumentem tak rozumianej polityki staje się wsparcie społeczne ujmowane w kategoriach integracji społecznej. Traktowane jako rodzaj działań pomocowych doskonale wkomponowuje się w model aktywnej polityki społecznej. Zakłada aktywność jednostek, której przejawem jest gotowość do przyjmowania, akceptowania i odwzajemniania wsparcia. W trakcie tego procesu jednostka nie tylko uczestniczy w sieci, ale także podejmuje zobowiązania, stając się z czasem źródłem wzorców niezbędnych w interpretacji działań i nadawaniu społecznych znaczeń własnym motywacjom.

Zakładane cele tej polityki tylko w części są realizowane. Niewątpliwie usługi reintegracji przyczyniają się do pomnażania kapitału społecznego beneficjentów, pozwalają im lepiej wypełniać role rodzinne i środowiskowe. Pokazują to raporty z realizacji programów pomocowych oraz wyniki innych badań³³. Jednak efektywność usług budujących tożsamość zatrudnionego wymaga zmian systemowych oraz zdecydowanej pro jakościowej reorientacji. Usługi reintegracji (podnoszenie zdolności zatrudnieniowej, budowanie tożsamości pracownika) są nadal cenionymi i promowanymi wartościami społecznymi. Jednak są rzadko doświadczanym instrumentem wykorzystywanym w złożonych procesach przezwycięzania trudności, z jakimi boryka się każda rodzina.

³³ Tamże, s. 281.

Literatura

- Auleytner J., *Czy Polska jest państwem opiekuńczym*, [w:] K. Piątek, A. Karwacki (red.), *Aktywna polityka społeczna z perspektywy Europy socjalnej*, Akapit, Toruń 2007.
- Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPISS, Warszawa 2004.
- Firlit-Fesnak G., *Rodzina polska w warunkach zmiany systemowej na tle krajów europejskich*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1996.
- Gagacka M., *Beneficjenci aktywnej polityki rynku pracy*, [w:] M. Grewiński, M. Rymśza (red.), *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011.
- Giddens A., *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, PWN, Warszawa 2007.
- Graniewska D., *Rodzina a praca zawodowa*, [w:] *Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku*, IPISS, KUP, Warszawa 1998.
- Hausner J., *Zarządzanie publiczne*, Scholar, Warszawa 2008.
- Karwacki A., *Aktywizacja „Rzeczypospolitej obcych” – o współczesnych podziałach, włączaniu i wyłączeniu*, [w:] A. Karwacki, H. Kaszyński (red.), *Polityka aktywizacji w Polsce*, UMK, Toruń 2008.
- Karwacki A., Rymśza M., *Meandry upowszechniania koncepcji aktywnej polityki społecznej w Polsce*, [w:] M. Grewiński, M. Rymśza, *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2011.
- Kaźmierczak T., *Centra integracji społecznej jako pomysł na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu? Refleksje wokół Ustawy o zatrudnieniu socjalnym*, „Trzeci Sektor” nr 2.
- Kaźmierczak T., *Zrozumieć ekonomię społeczną*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *Kapitał społeczny. Gospodarka społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Kiersztyn A., *Underemployment: nowe zjawisko czy nowy termin*, „Polityka Społeczna” 2007.
- Kotowska I.E. (red.), *Polityka ludności. Cele, rozwiązania, opinie*, SGH, Warszawa 2003 (maszynopis).
- Księżopolski M., *Kryzys gospodarczy końca pierwszej dekady XXI wieku – szanse i zagrożenia dla polityki społecznej*, [w:] M. Księżopolski, B. Rysz-Kowalczyk, C. Żołędowski (red.), *Polityka społeczna w kryzysie*, IPS UW, Warszawa 2009.
- Kurzynowski A., *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991.
- Kwaśnicki W., *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.
- Nalęcz S. (red.), *Gospodarka społeczna w Polsce – wyniki badań*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2008.
- Osiecka J., *Opinie kobiet o rodzinie i pracy zawodowej – informacja z badań*, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Kancelaria Sejmu, maj 1998.
- Piątek K., *Zatrudnienie socjalne*, „Studia i Materiały IPISS”, z. 10, Warszawa 1986.
- Postawy prokreacyjne Polaków*, CBOS, Warszawa 2010.
- Rymśza M., *Aktywna polityka społeczna w Polsce. Szanse i ograniczenia upowszechniania koncepcji*, [w:] A. Karwacki, H. Kaszyński, *Polityka aktywizacji w Polsce*, UMK, Toruń 2008.
- Sęk H., *O wieloznacznych funkcjach wsparcia społecznego*, [w:] L. Cierpiałowska, H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna i psychologia zdrowia. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Fundacji Humanióra, Poznań 2001.
- Sęk H., Cieślak R., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa 2004.
- Społeczno-ekonomiczne położenie bezrobotnych*, Raport z badania modułowego przeprowadzonego w sierpniu 1993 r. w ramach Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności, GUS, Warszawa 1994.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, PWN, Warszawa 2010.

- Wilkin J., *Jaka gospodarka społeczna w Polsce?*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.
- Wojcieszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002.
- Wygnański J. (przy współpracy P. Frączaka), *Gospodarka społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*, [w:] Raport otwarcia projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006.

ACTIVE SOCIAL POLICY AND SOCIAL ECONOMY AS FORMS OF SUPPORT OF FAMILIES

Summary: The aim of the presented study is to show the role of active social policy and social economy as forms of support of families. The authoress shows social challenges for social and family policy rooted in economic and cultural transformation, intensifying in the times of the economic crisis. The active social policy is the conception of policy orientated on social support and social services. This concept stresses the integration of public social services and services of employment. The individualization of services of social re-integration is a value of this approach with the simultaneous encouraging to the activation of the whole local communities.

Keywords: social policy, social support, active social policy, social economy.